

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของการศึกษา

นับแต่อดีตมาศาลาการเปรียญใช้เป็นสถานที่สำหรับให้ความรู้ คือ ใช้เป็นที่สำหรับภิกษุสามเณรเรียนปริยัติ และเป็นที่สำคัญสำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชน ต่อมาภายหลังได้มีการใช้ศาลาการเปรียญในการทำกิจกรรมต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น เป็นที่สำหรับพุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล ทำบุญในวันสำคัญต่างๆ หรือประกอบกิจกรรมทางโลกตามสมควร ศาลาการเปรียญมีความสำคัญในด้านสังคม และวัฒนธรรม ด้วยเป็นที่พบปะสังสรรค์ และทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนใกล้เคียง และผู้ที่มาทำบุญที่วัด ศาลาการเปรียญจึงเป็นตัวแทนในการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน กับวัดได้เป็นอย่างดี

ในด้านกายภาพ ศาลาการเปรียญมีผลต่อภาพรวมของวัด เนื่องจากการใช้สอยที่หลากหลายและมีจำนวนผู้ใช้มาก ศาลาการเปรียญจึงมีขนาดใหญ่ ทำให้ตำแหน่งที่ตั้งของศาลาการเปรียญ มีความสัมพันธ์กับเสนาสนะต่างๆ ภายในวัด ต้องคำนึงถึงการเข้าถึงของชุมชน และความงามของวัดเมื่อมองในภาพรวมด้วย นอกจากนี้การที่ศาลาการเปรียญมีลำดับความสำคัญภายในวัดรองจากพระอุโบสถ การประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมจึงมีความพอประมาณ มีความวิจิตรบรรจงน้อยกว่า แต่ก็มีคุณค่า และความงามในตัวเอง ทั้งหมดนี้เป็นเหตุให้ศาลาการเปรียญได้พัฒนาระเบียบแบบแผน องค์ประกอบ และรูปแบบ จนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า

ปัจจุบันศาลาการเปรียญที่มีมาแต่อดีตได้ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา เช่นเดียวกับเสนาสนะอื่น ๆ เมื่อทางวัดหรือพุทธศาสนิกชนมีความพร้อมที่จะบูรณะวัด ก็มักจะบูรณะพระอุโบสถหรือพระวิหารก่อน ด้วยเห็นถึงความสำคัญมากกว่า ตลอดจนการที่ทางสัญจรหลักในปัจจุบันได้เปลี่ยนจากแม่น้ำลำคลองมาเป็นถนน ศาลาการเปรียญที่มีคุณค่าในอดีตจึงถูกรื้อลง ทิ้งร้าง หรือใช้เป็นโกดังเก็บของ ส่วนที่ทำการบูรณะโดยรื้อของเดิมแล้วย้ายไปประกอบขึ้นใหม่ก็มักจะเสียรูปแบบของเดิมไป หรือที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหลังก็ไม่ได้แสดงความต่อเนื่องทางพัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมต่อจากอดีต และโดยมากก็ไม่ได้คำนึงถึงภาพรวมของวัด ปัญหาดังกล่าวนี้อาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวัสดุในการก่อสร้างและความเข้าใจของคนในปัจจุบันที่มองศาลาการเปรียญเป็นเพียงศาลาอเนกประสงค์ที่ใช้เพื่อการใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว

ศาลาการเปรียญวัดหงส์รัตนารามเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว วัดหงส์รัตนารามเป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งสมัยกรุงธนบุรีก็เป็นวัดที่มีความสำคัญวัดหนึ่งเพราะอยู่ติดกับพระราชวังเดิม สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงอุปถัมภ์ และปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 3 และต่อเนืองมาจนถึงรัชกาลที่ 4 ตลอดจนได้มีการฉลองวัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ศาลาการเปรียญซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี แม้จะได้รับบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ก็ทรุดโทรมและถูกรื้อลงในที่สุด การงานต่างๆ ที่เคยใช้สอยศาลาการเปรียญ ก็กระจายไปอยู่ตามเสนาสนะอื่นๆภายในวัด ขาดสถานที่ที่แน่นอนในการประกอบศาสนกิจร่วมกัน ระหว่างพระสงฆ์ และฆราวาส เป็นการเพิ่มภาระการใช้งานให้กับพระอุโบสถ

อันเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ และสถาปัตยกรรม ทำให้พระอุโบสถชำรุดทรุดโทรมเร็วขึ้น ดังนั้นศาลาการเปรียญจึงเป็นสิ่งจำเป็นอันควรจะมีในพระอารามแห่งนี้

การศึกษาเพื่อการออกแบบ ศาลาการเปรียญวัดหงส์รัตนาราม เป็นการศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาลาการเปรียญในด้านหน้าที่ใช้สอย ความหมาย และการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรม นอกจากนี้จะเป็นตัวอย่างสำหรับการสร้างศาลาการเปรียญในปัจจุบันแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทย อีกส่วนหนึ่งเป็นการบ่งชี้ให้เห็นมิติทางวัฒนธรรมในศาลาการเปรียญ อันเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมประเภทที่ประชุมอเนกประสงค์แบบกึ่งทางการ ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นอาคารสาธารณะในปัจจุบันได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษา ความหมาย มูลเหตุ และความเป็นมาของศาลาการเปรียญ
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศาลาการเปรียญในด้านการวางตำแหน่งในผังบริเวณ รูปทรงและผังพื้น การใช้สอย วัสดุและการก่อสร้าง และการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม
3. เพื่อให้ทราบการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรม และการใช้สอยศาลาการเปรียญในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แล้วนำมาสรุปเป็นแนวทางในการออกแบบศาลาการเปรียญหลังต่อไป
4. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และรูปแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้สอยเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดหงส์รัตนาราม
5. เพื่อทำการออกแบบ ศาลาการเปรียญวัดหงส์รัตนาราม ให้สอดคล้องกับการใช้สอย มีความหมาย และคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ตามแนวทางการออกแบบที่ได้ศึกษามา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1. ศึกษาเฉพาะศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่ในพระอารามหลวง ในเขตกรุงเทพมหานคร ทั้งหมด 87 วัด และศาลาการเปรียญ 75 หลัง
2. ศึกษาเน้นในด้านต่างๆ 5 ด้าน คือ การวางตำแหน่งในผังบริเวณ รูปทรงและผังพื้น การใช้สอย วัสดุและการก่อสร้าง และการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม
3. ศึกษาศาลาการเปรียญ ที่มีลักษณะสมบูรณ์ หรือหากมีการบูรณะเปลี่ยนแปลงก็ยังไม่เสียรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยจะเลือกทำการศึกษาในกรณีที่มีหลักฐานทางสถาปัตยกรรมเหลือมากเพียงพอ และได้รับอนุญาตจากผู้ดูแลสถานที่ให้เข้าทำการศึกษาได้

1.4 ขั้นตอนและวิธีการในการศึกษา

1. การศึกษาภาคเอกสาร จะทำการค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิ อันได้แก่ จดหมายเหตุ และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ อันได้แก่ งานวิจัย และเอกสารวิชาการต่างๆ ในการศึกษามูลเหตุ ความเป็นมาและความหมายของศาลาการเปรียญ และประวัติความเป็นมาของพระอารามและการก่อสร้างศาลาการเปรียญในพระอารามในแต่ละยุคสมัย
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จะใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ และมีความรู้ในข้อมูลที่จะทำการศึกษาในที่นี้ได้แก่ เจ้าอาวาส พระสงฆ์ หรือมัคทายกที่อยู่ในวัดมานาน มีความรู้เรื่องความเป็นไปในวัดเป็นอย่างดี และจะใช้วิธีการสำรวจจริงวัด และบันทึกข้อมูลเป็นภาพถ่าย
3. การจัดระบบระเบียบข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้างต้นมาจัดกลุ่ม แยกแยะ และแบ่งประเภท แล้วทำการแปลงข้อมูลที่ได้เก็บมาได้ให้เป็นข้อมูลที่สามารถทำการวิเคราะห์ต่อไปได้
4. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาอย่างมีหลักการ และเป็นเหตุเป็นผลโดยอาศัยความรู้ทางสถาปัตยกรรม และความรู้เกี่ยวเนื่องอื่นๆ
5. การสรุปผลที่ได้จากการศึกษาตามประเด็นต่างๆที่ได้กำหนดไว้ เพื่อนำมาทำการออกแบบ

1.5 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. ทำให้เข้าใจถึงที่มา และการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่กระทำในศาลาการเปรียญ และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนะต่างกับศาลาการเปรียญ อันเกิดจากการใช้สอยร่วมกันในพิธีกรรมเดียวกัน
2. เป็นแบบอย่างในการสร้างศาลาการเปรียญ เพื่อให้ตอบรับกับชุมชน และวัด ทั้งในด้านการใช้สอย ในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม และ มิติทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่
3. เป็นข้อมูลเชิงวิชาการสำหรับผู้ที่สนใจจะนำไปใช้ในการศึกษาต่อไป หรือจะนำไปใช้เป็นเครื่องมือประกอบการออกแบบศาลาการเปรียญ และการวางผังวัดในปัจจุบัน
4. เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการพัฒนาสถาปัตยกรรมไทยประเพณีให้สอดคล้องกับการใช้สอย และการก่อสร้างในรูปแบบปัจจุบัน เนื่องจากศาลาการเปรียญมีผู้ใช้ส่วนใหญ่เป็นฆราวาส และการประดับตกแต่งก็ลดความเข้มงวดจากพระอุโบสถและพระวิหาร จึงจะนำไปปรับใช้กับอาคารสาธารณะที่มีลักษณะการใช้งานคล้ายกันได้